

"מהר קח את הלבוש ואת הסוס" - לפורים

מאת הרב אילן אלסטר

במגילת אסתר בפרק ו'¹ בין המשתה הראשון והשני שעורכת אסתר לאחשורוש והמן מסופר על השפלתו של המן ע"י אחשורוש שמצוה עליו לכבד את שונאו בכבוד מלכים "מהר קח את הלבוש ואת הסוס...אל תפל דבר מכל אשר דברת"².

מאורע זה מתואר באריכות במגילה בפרק ו' וצריך להתבונן במשמעותו ובמקומו במגילה. לכאורה השפלתו של המן במאורע זה היא דבר צדדי לנס ההצלה שמתרחש במשתה השני, כאשר אסתר מצליחה להביא אחשורוש לכעוס על המן ולהרגו, ולתת ליהודים להקהל ולעמוד על נפשם בזמן בו המן תכנן "להשמיד להרוג ולאבד" את עם ישראל בכל מדינות המלך אחשורוש.

אך משני מקומות במגילה נראה שמאורע זה איננו צדדי אלא מרכזי בתהליך ההצלה של עם ישראל.

א. בתחילת פרק ו' נאמר "בלילה נדדה שנת המלך", וחז"ל במסכת מגילה³ דורשים שמלך סתם האמור במגילה הוא מלך מלכי המלכים, ושנת "מלכו של עולם" כביכול נדדה. כוונת חז"ל שהקב"ה מתחיל את הצלת ישראל באותו מאורע שבו נדדה שנתו של המלך אחשורוש, וכמה פסוקים לאחר מכן מסופר על השפלתו של המן. ומכאן שהשפלתו של המן הוא מאורע שקשור להצלתם של ישראל.

ב. אחרי שהמן נדחף לביתו "אבל וחפוי ראש" אומרים לו זרש אשתו וחכמיו "אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילות לנפול לפניו נפול תיפול"⁴.

המן וסיעתו רואים במאורע בו המן חולק כבוד למרדכי ברחובה של עיר בשושן הבירה את תחילת נפילתו של המן.

וצריך ביאור מדוע מאורע זה עם כל אי הנעימות וההשפלה שעובר המן הוא כל כך מרכזי בהצלתם של ישראל?

לכאורה מרכזיותו של מאורע זה הוא בהצלתו של מרדכי מהריגתו ע"י המן.

¹ פסוקים ו - יב

² אסתר ו' י.

³ מגילה דף טו ע"ב.

⁴ אסתר ו' יג.

המן מגיע למלך בשעה ששנתו נדדה, כדי לקבל את הסכמתו לתלות את מרדכי, אך מלכו של עולם מסובב הסיבות, באופן שאחשוּרוש לא רק שלא יסכים למחשבתו של המן, אלא יצווה על המן לתת כבוד מלכים לאויבו הגדול מרדכי, ולגרום בכך להשפלתו של המן.

הצלתו של מרדכי אינה עניין פרטי. מרדכי הוא מגדולי הדור באותה תקופה⁵.

הוא מנהיג את עם ישראל בשעת הגזירה של המן, הופך להיות משנה למלך אחשוּרוש ו"דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו"⁶.

אך יש להסתפק האם השפלתו של המן היא הכרחית להצלתו של מרדכי, כי הקב"ה יכול היה לסובב שהמן יעכב את מחשבתו להרוג את מרדכי, עד למשתה השני בו נגזרה על המן מיתה, וממילא מרדכי ינצל.

ועל כן נראה כי הארוע בו המן מושפל ומרדכי זוכה לכבוד מלכים, הוא מאורע מרכזי בהצלתם של ישראל מסיבה אחרת אותה נבאר במאמר זה.

המן בן המדתא האגגי הוא מזרעו של אגג מלך עמלק. עמלק הוא מזרעו של עשיו. בשני מקומות בתורה יש מאבקים בין יעקב ועשיו, ובין עמלק וישראל. למאבקים אלו יש צד שוה שממנו נוכל ללמוד על מלחמתם של מרדכי ואסתר בהמן.

המאבק הראשון הוא בין יעקב ועשיו. בפרשת וישלח מסופר שהמלאכים ששלח יעקב חוזרים אליו ובפיהם הבשורה "באנו אל עשיו אחיך וגם הוא הולך לקראת וארבע מאות איש עמו"⁷, ויעקב מכין את עצמו לתפילה לדורות ולמלחמה⁸ לקראת הפגישה עם עשיו. העימות בין עשיו ליעקב מתקרב ויעקב מתפלל ומבקש מה' "הצילני נא מיד אחי מיד עשיו"⁹.

יעקב נערך למלחמה חוצה את מחנהו ומסדר אותו לקראת המלחמה עם עשיו. בשלב זה קודם למלחמה של יעקב עם עשיו מתרחש מאורע בלתי צפוי. יעקב עוזב את מחנהו וחוזר לצד השני של הנהר, וכאן מתרחש מאבק בין יעקב למלאך.

⁵ עי' מגילה ט"ז ע"ב.

⁶ אסתר י' ג.

⁷ בראשית ל"ב ז.

⁸ רש"י שם פס' ט'.

⁹ פס' יב.

חז"ל הסבירו שמלאך זה היה שרו של עשיו¹⁰. מאבקו של יעקב עם שרו של עשיו הוא מאבק רוחני¹¹ שבסופו יעקב מנצח את המלאך.

המאבק הרוחני עם שרו של עשיו שבו ניצח יעקב, ואשר קדם למלחמה בין יעקב לעשיו הכריע את את המלחמה. יעקב מנצח במלחמה נצחון כל כך גדול, עד שהוא לא צריך "לירות כדור אחד בקרב" כדי לנצח את עשיו.

ההכרעה במערכה הרוחנית קבעה את גורל המלחמה ביניהם, ועשיו מוותר ליעקב וכמו שנאמר בפרשת ויחי: "וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשֹׁת בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אֲחִיו"¹².

המלחמה השנייה היא מלחמת עמלק בישראל בפרשת בשלח¹³. גם מלחמה זו מתנהלת בשתי מערכות: מערכה רוחנית ומלחמה מעשית בשדה הקרב.

משה שולח את יהושע להלחם את המלחמה עם עמלק בשדה הקרב והוא עולה לראש הגבעה להלחם עם עמלק את המלחמה הרוחנית: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֹא הִלָּחֶם בְּעֶמְלֵק מִחֹר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמִטָּה הָאֱלֹקִים בְּיָדִי"¹⁴. מלחמתו של משה עם עמלק היא בכח התפילה, וההצלחה במערכה הרוחנית על ידי משה משפיעה על המערכה המלחמתית בשדה הקרב על ידי יהושע: "וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרַת יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יִנָּח יָדוֹ וְגִבְרַת עֶמְלֵק"¹⁵.

שתי המערכות מתנהלות זו לצד זו והכרעת המערכה על ידי יהושע מתאפשרת אחרי שמשה מצליח במערכה הרוחנית "וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִּים וַיִּקְחוּ אֹכֶן וַיְשִׁימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תְּמֹכּוֹ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ"¹⁶.

¹⁰ רש"י ל"ב כה

¹¹ שם פס' כט: "וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שָׁמָּה כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וְתוֹכָל".

¹² בראשית לו, ו.

¹³ שמות יז, ח.

¹⁴ שמות י"ז ט.

¹⁵ שם פס' יא'.

¹⁶ שם פס' יב.

וביארו המפרשים¹⁷ את המילים "ויהי ידיו אמונה עד בא השמש" שמשם התפלל והזכיר זכות אבות. הצלחת המערכה הרוחנית של משה קובעת את המערכה בשדה הקרב וכמו שנאמר בפסוק שאחר כך: "וַיַּחֲלֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עַמְלִק וְאֶת עֲמֹל לְפִי חֶרֶב".

על פי יסוד זה של המלחמה בעמלק בשתי המערכות הרוחנית והמעשית, אפשר לבאר את המלחמה עם המן ואת משמעות הארוע בפרק ו' במגילת אסתר בו מסופר על השפלתו של המן ועליית כבודו של מרדכי.

אחרי שהמן מקבל את הסכמת אחשורוש להשמיד להרוג ולאבד את כל עם ישראל, מסופר ש"וּמְרֹדֶכִי יָדַע אֶת כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מְרֹדֶכִי אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבֹּשׁ שָׁק וְאָפֶר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק וַעֲקָה גְדֻלָּה וּמָרָה".¹⁸

וכתוב בילקוט שמעוני: "אמר משה לאליהו כלום יש אדם כשר בדור? אמר לו יש אדם

אחד בהם ומרדכי שמו, אמר להם **הודיעו שיעמוד הוא משם ואנחנו מכאן**

בתפלה ובתחנונים, אמרו לו רועה נאמן כבר כתבו אגרות של כליה על צאנך וכבר היא חתומה, מיד א"ל משה לאבות העולם אם בטיט היא חתומה רחמים נשמעים ואם בדם היא חתומה מה שהיה יהיה, מיד בא אליהו ז"ל אצל מרדכי והודיעו ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, מה עשה מרדכי קבץ כל תינוקות של בית רבן וענה אותם מלחם ומים והלבישם שקים והושיבם על אפר והיה צווח ובוכה עמהם ביום ובלילה. והמן נתיעץ באוהביו"¹⁹.

לפי המדרש הזעקה הגדולה והמרה של מרדכי היא ביטוי של המערכה הרוחנית שהוא מנהל לבטל את רוע הגזירה אחרי שאלהו הנביא מודיע לו על הגזירה ועל חלקו במאמץ לבטל את הגזירה וכמו שכתוב במדרש "הודיעו שיעמוד הוא משם ואנחנו מכאן בתפלה ובתחנונים". במקביל למערכה הרוחנית עליה מופקד מרדכי, הוא מגייס את אסתר למערכה המעשית מול המן. וכאשר אסתר מהססת הוא אומר לה דברים קשים: "וַיֹּאמֶר מְרֹדֶכִי לְהָשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר אֵל תְּדַמִּי בְּנַפְשִׁי לְהַמְלִיט בֵּית הַמֶּלֶךְ מִכָּל הַיְּהוּדִים. כִּי אִם הִתְרַשׁ תִּתְּרִישִׁי בְּעֵת הַזֹּאת רֹחַ וְהַצֵּלָה יַעֲמֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אֲחֵר וְאֶת וּבֵית אָבִיךָ תֹּאכְדוּ וְיָי יִדְעֶה אִם לָעַת כְּזֹאת הִנְעִתָּ לַמְּלָכוֹת"²⁰

¹⁷ עי' גרי"ז על התורה שם שפירש שמשם התפלל תפילת נעילה והתענה עד בוא השמש.

¹⁸ אסתר ד', א.

¹⁹ ילקוט שמעוני אסתר פרק ו' רמז תתרנז.

²⁰ אסתר ד' יג - יד.

אסתר מסכימה לקבל על עצמה את ביצוע המערכה המעשית מול המן. מרדכי לא אומר לה כיצד לעשות זאת אך היא יודעת שצריך לפעול אצל המלך לביטול הגזירה. היא דורשת ממרדכי לפעול במקביל מבחינה רוחנית: "לך פְּנוּס אֶת כָּל הַיְּהוּדִים הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְעַל תְּאֲכִלוּ וְעַל תִּשְׁתּוּ יָמִים לַיְלָה וַיּוֹם גַּם אֲנִי וְנַעֲרָתִי אֲצוּם כֵּן וַיִּכְּן אָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא כָדָת וְכֹאֲשֶׁר אֶבְדָּתִי אֲבֹדָתִי".²¹

מכאן ואילך מרדכי ואסתר מנהלים את שתי מערכות ההצלה: המערכה הרוחנית בתפילה ובתענית ע"י מרדכי, והמערכה המעשית בחצר המלך ע"י אסתר. בפרק ה' מסופר על המערכה שמנהלת אסתר מול המן. היא מסכנת את נפשה ונכנסת לחצר המלך הפנימית ללא הזמנה. היא נושאת חן בעיני המלך שמוכן למלא את בקשתה "עד חצי המלכות".²² אסתר מבקשת: "וְתֹאמַר אֶסְתֵּר אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לוֹ".²³ ובמשתה היין הראשון היא מבקשת מהמלך והמן לבוא מחר למשתה היין השני. אין אני יודעים כיצד יפול דבר במשתה היין השני. באופן כללי התכנית היא לבקש מהמלך אחשורוש לבטל את הגזירה להשמיד את עם ישראל. צירוף המן למשתה נועד לסכסך בינו ובין המלך, לעורר את קנאתו של המלך בהמן שמוזמן למשתה אינטימי אליו בו יהיו נוכחים המלכה אסתר המלך והמן. וכך נאמר במסכת מגילה²⁴ על הפסוק "בלילה ההוא נדדה שנת המלך"²⁵: רבא אמר שנת המלך אחשורוש ממש נפלה ליה מילתא בדעתיה אמר מאי דקמן דזמינתיה אסתר להמן דלמא עצה קא שקלי עילויה דההוא גברא למקטליה"²⁶

באותה עת ממש מרדכי מנהל את המערכה הרוחנית נגד המן. המערכה התחילה בגילוי אליהו למרדכי בו הוא נדרש לתפילה לתחנונים במקביל להשתדלות בשמים של אבות האומה²⁷, ובנוסף לכך הוא מתענה יחד עם יהודי שושן הבירה שלושה ימים כבקשת אסתר. בין המשתה הראשון לשני בפרק ו' מתחיל המהפך עם השפלתו של המן. לאור הדברים שאמרנו שיש כאן שתי מערכות, השפלת כבודו של המן כנגד עליית כבודו של מרדכי אינם

²¹ שם פס' טז.

²² אסתר ה' ג.

²³ שם פס' ד.

²⁴ דף טו ע"ב

²⁵ אסתר ו' א.

²⁶ תרגום חופשי: נפלה לו מחשבה. אמר לעצמו: מה זה לפנינו שאסתר הזמינה את המן. אולי היא לקחה עצה ממנה להרוג אותי?

²⁷ ילקוט שמעוני ע' הערה 7.

ארוע שולי שנוגע רק לכבודם של המן ומרדכי, **מאורע זה מסמן את ההכרעה**

הרוחנית במלחמה הרוחנית עם המן.

כמו שבמאבק בין עשיו ויעקב בהכרעה הרוחנית עם עשיו במאבק של יעקב עם המלאך הוכרעה המלחמה בין עשיו ליעקב²⁸, כך גם במאבק בין אסתר ומרדכי עם המן, בשלב בו נדדה שנת מלכו של עולם²⁹, הוכרעה המערכה הרוחנית, ומכאן ואילך המאורעות מתחוללים במהירות לרעתו של המן עד לנפילתו במשתה השני במערכה המעשית אותה מנהלת אסתר.

ראיה לדבר ממסכת מגילה³⁰ בה יש הרחבה של הסיפור על השפלתו של המן שחולק כבוד לאויבו הגדול מרדכי. מסופר בגמרא שם שהמן בא לבית המדרש כדי לקחת את מרדכי ולחלוק לו כבוד על פי הוראתו של המלך אחשורוש. מרדכי חשב שהמן רוצה להרוג אותו והוא עושה שני דברים: א. מבקש מהחכמים לברוח כדי שהמן לא יפגע בהם. ב. עומד בתפילה.

המן מחכה שמרדכי יסיים ואז הוא שואל את מרדכי והחכמים במה הם עסקו בבית המדרש. והם עונים לו שבזמן שבית המקדש קיים מי שמתנדב קרבן מנחה מביא מלוא קומץ סולת ומתכפר לו. המן אומר להם שמלוא קומץ קמח שלכם דחה את עשרת אלפים ככר הכסף שלו.

המן רואה במאורע זה סימן שנתבטלה גזרתו. אמירה זו של המן כמו זו של זרש אשתו ואוהביו שרואים במאורע זה תחילת נפילתו של המן בידי מרדכי מתבררת בהמשך המגילה כהערכה נכונה, ואפשר להסביר את העובדה שהם כיוונו לאמת על פי דברי חז"ל בכמה מקומות: "האי מאן דמבעית אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזיה"³¹.

וביאור העניין כמו שאמרנו, שיש כאן שתי מערכות מלחמה רוחנית וגשמית. וכאשר יש הכרעה במלחמה הרוחנית התוצאה במלחמה הגשמית ידועה מראש והיא מתבררת בהמשך המאורעות עליהם מספרת המגילה.

²⁸ וכמו שכתבנו לעיל בתחילת המאמר

²⁹ מגילה טו ע"ב

³⁰ דף טז ע"א.

³¹ מגילה ג' ע"ב, סנהדרין צ"ד ע"א ועוד. למרות שהוא לא ראה מזלו ראה.